

24.4.2020

Vanhusasiavaltuutetun valmistelu

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman tavoitteena on ikäystävällisyyden edistäminen. Tavoitteeseen vastataan mm. perustamalla vanhusasiavaltuutetun tehtävä ja toimisto (s. 149). Hallituksen esitys laiksi vanhusasiavaltuutetusta on tarkoitus antaa eduskunnalle budjettilakina syyskuussa 2020. Asiaa valmistellaan oikeusministeriössä virkatyönä. Oikeusministeriö on tavannut eri viranomaisia ja toimijoita kartoittaakseen olemassa olevia toimijoita ja toimintaympäristöä sekä sitä, mitä lisäarvoa uudella valtuutetulla voisi olla suhteessa olemassa oleviin toimijoihin. Vanhusasiavaltuutetun tehtäviä on myös pohdittu suhteessa nykyisiin valtuutettuihin, niiden tehtäviin ja organisatorisiin ratkaisuihin.

Vanhusten oikeuksia valvotaan usealla tasolla ja usean viranomaisen toimesta. Vanhusten oikeuksien toteutumista vanhustenhuollossa valvovat ensisijaisesti palveluiden järjestämistä vastuussa olevat kunnat. Erityisvalvontaviranomaiset, aluehallintovirastot (AVIt) ja Valvira, valvovat sekä palveluntuottajien että kuntien toimintaa. Ylimpänä laillisuusvalvojana eduskunnan oikeusasiamies valvoo vanhusten oikeuksien toteutumista laajasti ja eri aloilla. Oikeusasiamies valvoo myös kaikkia muita valvontavastuussa olevia viranomaisia. Lisäksi yhdenvertaisuusvaltuutettu yleisesti edistää yhdenvertaisuuden toteutumista sekä ehkäisee mm. ikään perustuvaa syrjintää. Kaikki edellä mainitut voivat vastaanottaa kanteluita sekä tehdä tarkastuksia ja niillä on näiden tehtäviensä hoitamiseksi asianmukaiset tiedonsaantioikeudet. Valvontaviranomaisten ja oikeusasiamiehen resursseja on vahvistettu viime vuosina vanhuspalveluissa esille nousseiden laiminlyöntien johdosta. Yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja päätöksentekoon on kuitenkin vaikea vaikuttaa yksin laillisuusvalvonnalla. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä toimiva ihmisoikeuskeskus tekee edistävää työtä myös vanhusten oikeuksien saralla. Myös sen resursseja on lisätty viime vuosina.

Suomessa ei kuitenkaan ole yhteiskunnallista keskustelijaa, joka seuraisi ikääntyneiden oikeuksia ja asemaa laajasti yhteiskunnan eri aloilla ja toisi havaitsemiaan ilmiöitä ja epäkohtia, ikäystävällisyyttä ja ikäihmisten näkökulmaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Laaja-alainen perspektiivi edellyttäisi valtakunnallista instituutiota ja parhaimmat toimintamahdollisuudet voidaan katsoa olevan hallinnosta itsenäisellä ja riippumattomalla toimijalla. Vaikutusmahdollisuuksia vahvistaisi

raportointimahdollisuus suoraan eduskunnalle. Jotta välttyttäisiin päällekkäisiltä toimivaltuuksilta muiden valvontaviranomaisten kanssa, ei toimijan olisi syytä käsitellä kanteluita tai suorittaa tarkastuksia. Myöskään tehtävälle varattu määräraha (0,5 milj. euroa) ei mahdollistaisi laajaa valvontatehtävää taikka kanteluiden käsittelemistä. Siten salassapitosäännöt syrjäyttävälle tiedonsaantioikeudelle ei olisi tarvetta. Laaja-alainen seurantatehtävä edellyttäisi kuitenkin, että toimijalla olisi oikeus saada muilta viranomaisilta ja toimijoilta tehtäviensä hoidon kannalta tarpeellisia tietoja maksutta. Päällekkäisen toiminnan välttäminen, mutta myös toimintakentän laaja-alainen seuranta, edellyttäisi kiinteää yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Tehtäviin voisi lapsiasiavaltuutetun tavoin sisällyttää myös yhteistyömuotojen kehittämisen ja harkittavaksi voisi tulla tehtävän toteuttamistavasta riippuen myös toimintaa tukeva neuvottelukunta.

Vanhusasiavaltuutettu voisi olla toimija, joka arvioisi ja edistäisi vanhusten asemaa laajasti yhteiskunnassa ja toisi esille siihen vaikuttavia ilmiöitä, edistäisi ikäihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä ikääntymiselle myönteistä asenneilmapiiriä. Tehtävät voisivat vastata pitkälti lapsiasiavaltuutetun tehtäviä. Ihmisoikeuskeskuksen tehtävät mm. vanhusten oikeuksien edistämässä ovat kuitenkin pitkälti samankaltaisia kuin lapsiasiavaltuutetun tehtävät, ja päällekkäisiä tehtäviä ihmisoikeuskeskuksen kanssa tulisi pyrkiä välttämään tältä osin.

Hallitusohjelmassa vanhusasiavaltuutetun perustamiseen on varattu 0,5 milj. euroa. Suhteutettuna muiden valtuutettujen toimistojen toimintamenoihin, summan ei arvioida riittävän erillisen toimiston perustamiseen. Tehtävän valmistelussa on siten myös selvitetty, minkä olemassa olevan toimijan yhteyteen vanhusasiavaltuutetun virka voitaisiin perustaa. Tämä mahdollistaisi käytettävissä olevien resurssien mahdollisimman tehokkaan hyödyntämisen. Tehtäviä määriteltäessä on myös varmistettava, että käytettävissä olevat resurssit riittävät niiden hoitoon.

Vanhusasiavaltuutetun osalta voitaisiin soveltaa tiedusteluvalvontavaltuutetun ja tietosuojavaltuutetun osalta omaksuttua organisaatiomallia: Vanhusasiavaltuutettu voisi toimia esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutetun yhteydessä, mutta olisi toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton viranomainen (toiminto). Vanhusasiavaltuutettu voisi toimia samoissa toimitiloissa yhdenvertaisuusvaltuutetun kanssa ja hyödyntää toimiston yhteisiä hallinto- ja tukipalveluja. Vanhusasiavaltuutetun alaisuuteen voisi kuulua tarpeellinen, talousarvion sallima määrä henkilöstöä, joiden nimittämisestä ja palvelukseen ottamisestaan vanhusasiavaltuutettu itse päättäisi.